

ARTIKULIRANJE RAZLIKA MEĐU GRUPAMA: VARIJACIJE AUTOCENTRIZMA

Muhammad SHAHID ALAM¹
Preveo: Sedad DIZDAREVIĆ

UDK 316.722
DOI:

SAŽETAK: U ovom radu autor analitički prati različite forme i manifestacije diferencijalizma i autocentrizma koje počivaju na premisama vlastite superiornosti naspram inferiornosti, recesivnosti i manje vrijednosti Drugoga. Autor primjećuje da je autocentrizam kod Kineza, Grka i muslimana imao formu kulturnog diferencijalizma i posebnosti za razliku od eurocentrizma koji predstavlja neku formu rasističke ideologije o prirodnoj, urođenoj, esencijalnoj i bogomdanoj superiornosti koja počiva na ideologiji “krvi i tla” i vjeri u vlastitu odabranost da se drugi kultivira, civilizira, humanizira, demokratizira, uljudi ili drugim riječima rečeno potčini. Za razliku od Amina koji tvrdi da je ova eurocentrična ideologija diferencijalizma povezana sa kapitalizmom i ekonomskom nadmoćnošću Zapada autor korijene iste nazire u specifičnim interpretacijama religije, plemenskom naslijeđu i specifičnom historijskom razvoju i društvenim odnosima u tom području.

Ključne riječi: etničke grupe, etnocentrizam, eurocentrizam, islam, zapad

Uvod

Nadam se da ću ovim radom dati skroman doprinos na polju povijesnih i komparativnih istraživanja autocentrizma, koji se definira kao tendencija jedne socijalne grupe da sebi pripisuje superiorna svojstva, kako rasna tako i kulturološka, a da drugu socijalnu grupu omalovažava.

Samir Amin(1989:74-5) u svome radu pod naslovom *Eurocentrizam*

pravi jasnu distinkciju između “*banalnog provincijalizma*” srednjevjekovne Europe i eurocentričnog mišljenja savremene Europe. Aminova distinkcija počiva na ravnoteži moći između dvije rivalske skupine. Srednjevjekovna Europa i islam su bili jednaki ili približno jednaki u pogledu vojne moći tako da nijedna od ove dvije strane nije mogla nametnuti svoj svjetonazor drugoj, jer je svaka od njih sebe smatrala superiornijom u odnosu na drugu. Pretpostavlja se da se takve tvrdnje vlastite superiornosti u odnosu na druge mogu susresti u različitim periodima ljudske povijesti što ih čini banalnim i neutemeljenim. S druge strane, eurocentrizam se ne

odnosi samo na savremeno doba i kapitalističku Europu već je to produkt nesimetričnog i nejednakog odnosa snaga. To je konstrukt jedne ideologije o rasnoj superiornosti koja ima za cilj pružiti potporu i legitimaciju europskom kapitalističkom projektu o globalnoj dominaciji svijetom. Eurocentrizam “podrazumijeva specifičnu teoriju o povijesti svijeta, pa čak i više od toga, jedan specifičan globalni projekat”.

Ovakav pristup eurocentrizmu u sebi sadrži veoma važne uvide, međutim prilikom pravljenja jasne distinkcije između banalnog provincijalizma i eurocentrizma nametnula su se određena pitanja. Moderni

¹ Profesor ekonomskih znanosti na Univerzitetu Northeast u Bostonu i viši savjetnik na Institutu za razvoj politike i istraživanja u Londonu. [Articulating Group Differences: A Variety of Autocentrism](#).

kapitalizam ne predstavlja prvi slučaj kada je jedna grupa stekla dominaciju u odnosu na drugu, zapravo to je nešto sasvim uobičajeno u ljudskoj povijesti. Kada proširimo našu studiju na sve vrste autocentrizma, kako onih između simetričnih tako i onih između nesimetričnih grupa, nameću nam se mnogobrojna pitanja. Da li dominantnija grupa u nesimetričnim i nejednakim odnosima uvijek aktivira ideologiju razlika kako bi osigurala vlastiti kontinuitet i dominaciju? Da li uvijek koristi jezik rase, krvi i porijekla? Da li je moguće govoriti o autocentrizmu slabije grupe u nesimetričnom i nejednakom odnosu?? Da li je njihov autocentrizam drugačiji u odnosu na autocentrizam superiornije grupe? Trebamo li očekivati razliku između autocentrizma koji opravdavaju postojeće nejednakosti, projicirane nejednakosti ili zamišljene nejednakosti u društvu? Da li se eurocentrizam razlikuje od drugih vrsta autocentrizama koji podržavaju supremaciju jedne grupe u odnosu na drugu?

Da bismo odgovorili na ova pitanja moramo napraviti okvir, koliko god jednostavan i privremen, koji uzima u obzir ideologije koje počivaju na etničkim, klasnim, rasnim ili rodnim razlikama. Prvo ćemo identificirati različita obilježja i markere koji se koriste da bi se definirale razlike među grupama. Nakon toga ćemo ispitati izvore autocentrizma kako bi ustanovili da li nesimetrični i nejednaki odnosi između dvije grupe imaju tendenciju produbljivanja autocentrizma. Potom ćemo ispitati kako su kroz povijest različite grupe, antički Grci, islamska društva, srednjovjekovni ili moderni Europljani i Kinezi izražavali svoje razlike u odnosu na druge grupe koje su bile jednake u odnosu na njih ili su slabije od njih. Konačno, ispitat ćemo dali naša apriorna očekivanja pojašnjavaju historijske rezultate.

Grupne razlike: Obilježja

Jedna grupa ljudi može biti izdvojena od drugih na osnovu nekih

obilježja ili markera koji se definiraju kao fizičke, kulturalne ili sociološke karakteristike.

Najuobičajnije fizičko obilježje ili marker je boja kože. Historijski gledano opis boje kože se kretao u rasponu od crne, smeđe i bijele do žute, crvene i plave. Zajedno sa bojom kože i često u korelaciji s njom ide i boja kose u rasponu od crne i smeđe do crvene i plave, zatim izgled kose u rasponu od ravne, valovite, kovrčave i razbarušene, potom oblik nosa kao pravilan, nepravilan i pljosnat ili oblik usana, tanke ili debele usne. Također, navode se i rodne razlike kao što su muško i žensko te dobne razlike kao što su djeca, mladi i stari.

Dva najuobičajenija kulturalna markera ili obilježja su religija i jezik. U smislu grupnog izražavanja poželjno je svijet dijeliti na one koji govore naš jezik i druge koji ga ne govore. Oni koji ga ne govore uobičajeno se vide kao *Drugi*. Za Grke su *barbaroi* bili svi oni koji nisu govorili grčki jezik a za Arape su oni koji nisu govorili arapski jezik bili *ajami*. I jedno i drugo ima značenje glup, tup, mucavac.... Religijske razlike, također, predstavljaju veoma značajne kulturalne markere ili obilježja, posebno kada to vodi razlikama u oblačenju, pravilima ishrane, seksualnim praksama, religijskoj arhitekturi i praznicima.

Socijalna obilježja ili markeri se odnose na razlike u načinu na koji ljudi zarađuju za život ili njihovu klasnu pripadnost. Shodno tome ljude se može podijeliti na lovce, stočare, zemljoradnike ili stanovnike gradova. U odnosu na klasnu pripadnost ljudi su dijeljeni na binarne kategorije kao što su robovi i gospodari, sluge i gazde ili kapitalisti i radnici. Bilo bi lahko zamisliti finije socijalne podjele.

Ove razlike se mogu posmatrati kao varijacije, ljudska i kulturna raznovrsnost u svijetu ali bez ikakvog rangiranja i podjele. Međutim, na osnovu ovih razlika moguće je rangirati ljude i narode tako da se vlastita obilježja ili ono što se na njih odnosi vidi kao bolje i superiornije. Neka skupina može svoja specifična

obilježja ili markere pripisivati boljim klimatskim uvjetima u kojim živi ili superiornijem genetskom naslijeđu ili ih povezivati sa božanskim providenjem. To ih uvjerava da su njihova superiorna obilježja i karakteristike esencijalna i trajna i da ne predstavljaju samo historijsku slučajnost.

Neka grupa može pripisati estetički više vrijednosti svojim obilježjima. Članovi jedne grupe mogu definirati standarde lijepoga u skladu sa vlastitim fizičkim i kulturalnim obilježjima tako da sve što odstupa od ovih standarda odbacuju i smatraju nevrijednim. Također, oni mogu svoja obilježja povezati sa drugim poželjnim svojstvima kao što su veća snaga, kreativnost, racionalnost, red, moralnost ili slobodoljubivost. Pored toga, ova superiorna svojstva se mogu koristiti da bi se objasnila neka velika povijesna postignuća, uključujući napredniju ekonomiju, veću inventivnost, superiornije političke institucije ili veću moć.

Intenzitet autocentrizma neke grupe zavisi od stepena estetske vrijednosti koji ona pripisuje vlastitim obilježjima, povezivanju istih sa superiornijim sposobnostima, historijskim postignućima i utemeljenju istih u superiornosti vlastite klime, **božije** providnosti ili biologije. Kako autocentrizam uzdiže jednu grupu ona istovremeno unižava drugu grupu pripisujući apsolutno manje vrijednosti njenim obilježjima, sposobnostima i postignućima.

Izvori autocentrizma

Mnogo je faktora i uzročnika koji utiču na opseg i jačinu autocentrizma jedne grupe, odnosno uzdizanje jedne i unižavanje druge grupe. Korisno je istražiti kako razlika u snazi između dvije grupe utiče na autocentrizam.

Kada jedna grupa uđe u neravnopravan i nejednak odnos sa drugom grupom to pruža poticaj jačoj grupi da razvija autocentrične ideje i stavove. Vrlo je primamljivo za jaču grupu da svoju dominaciju pripiše vlastitoj superiornosti koja nije slučajna a niti privremena. Uskoro će se

pojavit će mitovi, uz ili bez ohrabrenje od strane države, koji će uvjeriti jaču grupu da se radi o povijesnoj superiornosti te grupe.

Teze o nejednakim sposobnostima mogu, također, opravdati i racionalizirati nejednake društvene odnose. Oni mogu tvrditi da superiorne sposobnosti jače grupe donose korist za slabiju grupu tako što će im oni pružiti bolju vlast ili će ih poučiti određenim vještinama ili će im pak pokloniti daleko bolje institucije nego što su njihove. Ovakva civilizacijska misija ima dvije pogodnosti. Prvo povezuje jaču grupu sa njenom dominantnom ulogom i drugo pomiruje slabiju grupu sa njenom potčinjenošću.

Snažnija grupa, također, mora tragati za načinima kako da učini neosjetljivima svoje članove prema slabijoj grupi posebno kada članovi njihove grupe krše norme humanog ponašanja. To je moguće realizirati na dva načina. Treba pokazati da u biološkom i kulturalnom pogledu članovi slabije grupe u potpunosti ne pripadaju ljudskoj skupini. Pripadnici slabije grupe se angažiraju u poslovima koji su prezreni kod pripadnika jače grupe, jer se time krše norme pripadnika jače grupe. S druge strane, moguće ih je isključiti iz ljudske vrste čime se isključuju emocije i simpatije prema njima kao pripadnicima ljudske vrste.

Dugoročno gledano autocentrični mitovi ne mogu dugo trajati ukoliko ne posjeduju dovoljan stepen vjerovatnoće. Veće blagodati i nadmoć koju uživaju pripadnici jače grupe, viši standard života, razvijena tehnologija i veća moć povećavaju kredibilitet mitova. Ovim se tumače vidljivi znaci superiornosti jače grupe. Nasuprot toga, kada slabija grupa u odnosu na jaču drastično zaostane to razvija osjećaj da je njihova zaostalost povezana sa njihovom inferiornošću i sposobnošću. Ukoliko zaostalost potraje to će dodatno pojačati i osnažiti navedene mitove.

Kada vladaju neravnomerni odnosi jača grupa će vjerovatno dominirati i u pojedinim slučajevima će monopolizirati znanje i tehnologiju. Slabija

grupa neće biti u stanju da ispravi ili da se suprotstavi znanju i činjenicama koje o njoj producira jača grupa. Njima će, također, nedostajati sredstva da se suprotstave autocentričnim mitovima jakih. Moguće je da se ovim mitovima suprotstave disidenti unutar redova jače grupe. Najvjerovatnije je da se ova nejednakost povećala u savremenom periodu kada su slabije grupe jednostavno isključene iz institucija kao što su univerziteti, izdavačke kuće i masovni mediji pomoću kojih se producira socijalno znanje. U ranijem periodu slabije grupe su svoje socijalno znanje proizvodile putem epske književnosti, balada i narodnih priča.

Ideologije nisu konstruirane tek nedavno. One su po svojoj prilici zasnovane na historijskim narativima, kodirane religijskim kanonima, mitovima, sjećanjima i obrascima iz prošlosti. Uvijek kada neki narativi glorificiraju jednu grupu a unižavaju drugu moguće ih je iskoristiti za opravdavanje i produblivanje postojeće nejednakosti. S druge strane, ukoliko sveti tekstovi odbace rasističke i diskriminatorne ideje oni će se onda suprotstaviti novim mitovima o nejednakosti, oslabiti njihov uticaj i možda ih vremenom neutralizirati.

Međutim, ne treba pretpostaviti da se autocentrizam ne može pojaviti među grupama koje su jednake ili prilično jednake. Naravno, one će na taj način bespotrebno rasipati vlastite snage. Kada se dvije jednake grupe nadmeću i kada se rivalitet poveća ili kada se ne zna ko je superiorniji svaka od ovih grupa će posegnuti za autocentrizmom. Svaka strana će pokrenuti autocentrične mitove kako bi osnažila jedinstvo u vlastitim redovima, zapalila pohlepu i ambicije vlastitih članova ili stekla saveznike srodnih grupa igrajući na kartu njihova straha od rivalske grupe.

Ograničenja ovakvog autocentrizma ubrzo će postati vidljiva. Pošto su te dvije grupe jednake ili približno jednake njihovi autocentrični konstrukti i mitovi ne mogu da odstupaju od stvarnih činjenica, jer time riskiraju da izgube kredibilitet. Sve dok

se ove dvije grupe ne udalje jedna od druge njihovi autocentrični mitovi i konstrukti će predstavljati međusobne izazove što će umnogome obuzdavati dalji razvoj autocentričnih konstrukcija i mitova. Nije mudro ni za jednu od ove dvije strane da podcjenjuje snagu svoga neprijatelja. Moguće ga je predstavljati okrutnim ali nije nimalo mudro smatrati ga glupim. Postoji rizik od dugotrajnog čuvanja i razvijanja autocentričnih mitova. Jednom kada svoga rivala predstavite čudovištem i nehumanim bićem bit će veoma teško sjesti za pregovarački stol kada dalje rivalstvo za vas postane veoma skup projekat. To će, također, obuzdavati intenzitet i širenje autocentričnih narativa.

Varijacije autocentrizma

Analizom različitih vrsta autocentrizma tokom povijesti ne tvrdimo da smo dali čvrste procjene i nepobitne dokaze.

Veoma je teško odrediti širinu i opseg autocentrizma kod neke grupe. Grupni autocentrizam se mijenja tokom vremena i umnogome varira kod bilo koje društvene klase u različitim vremenskim periodima. Posebno zbog toga što se prilikom evaluacije autocentrizma uglavnom oslanjamo na literarne izvore kao što su filozofski spisi, povijesna djela, poezija i dramska djela. To samo po sebi nosi veliki rizik. Ova literarna djela mogu reflektirati samo stanovište elite, ona mogu biti slutnja ili nagovještaj onoga što dolazi ali isto tako ne moraju biti značajnije prihvaćena u širim slojevima društva. Stoga mi moramo tragati za diskriminatornim praksama koje mogu biti ukorijenjene u autocentričnim ideologijama bez obzira da li su iste sankcionirane od strane pravosuđa ili lokalnih običaja. Smatramo da su to mnogo pouzdaniji indikatori autocentrizma od drugih izvora.

Antička Grčka

Čini se da su Grci po prvi put postali svjesni razlike između svoga helenističkog odnosno grčkog jezika

u odnosu na barbarske narode negdje u VIII stoljeću prije nove ere. Međutim, to nije bilo povezano sa osjećajem superiornosti. Taj osjećaj se javlja dosta kasnije negdje između V i IV stoljeća prije nove ere u odnosu na njihove rivale Perzijance. Ovaj osjećaj superiornosti susrećemo dosta grublje i rigoroznije izražen kod Aristotela u njegovom djelu *Politika* (Simpson, 1979:9-10). On tvrdi da barbari nemaju sposobnost mišljenja i da im nedostaje sposobnost vladanja te su stoga prirodno predodređeni da budu robovi dok su Grci rođeni da budu slobodni ljudi i da vladaju drugima. Aristotelov autocentriizam je još jasnije izražen u njegovoj tvrdnji da se Heleni nalaze negdje između Europljana i Azijata. Europljani su slobodna duha ali im nedostaje inteligencija dok su Azijati inteligentni i dosta vješti ali im nedostaje slobode. S druge strane, Grci kombiniraju vrline i jednih i drugih a izbjegavaju njihove slabosti. To je razlog zbog kojeg su oni "slobodni i najbolji vladari" i ukoliko se ujedine bit će sposobni da "vladaju bilo kime" (Simpson, 1997:27).

Čini se da je Aristotel predstavljao mišljenje manjine. On priznaje da "drugi" tvrde da je "po zakonu jedna osoba rob a druga gospodar iako suštinski i prirodno između njih nema razlike" (Simpson, 1997: 13). Čak se ni Aristotelova argumentacija ne može porediti sa modernim rasizmom, jer barbari koje on isključuje nisu rasna kategorija. Znakovito je da Aleksandar Makedonski nije prihvatio savjet svoga učitelja Aristotela kada je pokorio azijske. On nije tretirao Perzijance kao "prirodne robove". Kao što se moglo primijetiti iz politike koju je vodio on je namjeravao stvoriti makedonsko-perzijsku svjetsku imperiju (Reger, 2000:115).

Srednjovjekovni islam

Srednjovjekovni muslimani su prilikom klasifikacije društvenih zajednica koristili dva organizacijska principa i to jedan koji se temelji na vjerovanju i drugi utemeljen na klimatskim zonama.

Muslimansko društvo je zajednica vjere čiji članovi su povezani samo prihvatanjem islama a ne bojom kože, pripadnošću istoj klasi, zajedničkom porijeklu ili etnicitetu. U teoriji, barem od ranog perioda islama, ova zajednica vjernika (*Dar al-islam*) je bila odijeljena od ostalih (*Dar al-harb*). Od muslimanskih vladara se očekivalo da vode stalne ratove protiv onih koji su pripadali *Dar al harbu*, mada su povremeno trajali periodi dužeg ili kraćeg mira. Ratovi se mogu zaustaviti tek onda kada *Dar al harb* bude inkorporiran u sastav *Dar al islama* (Lambton, 1981:13, 201-5).

Jednom kada nemuslimani uđu u *Dar al islam* njima se garantiraju prava koja pripadaju Dhimmijama odnosno onima koji uživaju zaštitu muslimana. To znači da ne mogu služiti vojsku i da mogu uživati određeni stepen autonomije kada su u pitanju civilna prava. S druge strane, oni su bili obavezni plaćati jizyu odnosno poseban porez koji se odnosio na njih ali to se nije odnosilo na robove, stare, iznemogle, žene, djecu i monahe. Ponekad je islamski zakon nemuslimane podvrgavao različitim ponižavajućim društvenim restrikcijama koje nisu uvijek sprovedene u praksi. U početku se dhimmi status odnosio samo na jevreje i kršćane ali se vremenom proširio na gotovo sve nemuslimanske skupine (Lambton, 1981: 203-7).

Kada je riječ o klimatskoj etnologiji islamska društva su u potpunosti slijedila Grke i Rimljane koji su im prethodili. Oni su sjevernu hemisferu, naseljeni dio svijeta, podijelili u sedam zasebnih klimatskih područja. Centralne zone, treća i četvrta zona u umjerenim područjima koja nisu previše topla niti previše hladna, su smatrana najpovoljnijim za razvoj urbanih društava. Ove zone su obuhvatale centralna arapska područja, Sjevernu Afriku, Iran, sjeverni Mediteran i dijelove Kine. Prva i druga zona zbog svoje ogromne vrućine i šesta i sedma zona zbog prevelike hladnoće nisu smatrane pogodnim za razvoj civilizacije (Al- Azmeh, 1992 i Hillenbrand, 2000:268-74). Ovaj

klimatski princip se nije primjenjivao uvijek dosljedno. Veliki dijelovi Indije i Arabije su ulazili u područja prve i druge klimatske zone. S obzirom da oba područja predstavljaju poluotoke to je omogućavalo svojevrsno hlađenje i što ih je približavalo klimatskim uvjetima u centralnim klimatskim zonama. Na ovaj način je tumačen izuzetno visok stepen civilizacijskog razvoja ova dva područja (Al-Azmeh, 1992:8).

Treba napomenuti da je najveću vrijednost i relevantnost ovoj klimatskoj etnologiji odnosno teoriji da su civilizacijska postignuća u direktnoj korelaciji sa klimatskim zonama umnogome davali dotadašnja realnost i činjenično stanje. Gotovo sve velike antičke i srednjovjekovne civilizacije i imperije su bile stacionirane u području centralnih zona. S druge strane, postignuća naroda koji su naseljavali tople i hladne klimatske zone kao što su Slaveni, Turci, Bugari, Sudanci i Etiopljani se nisu mogla porediti sa postignućima naroda iz centralnih klimatskih zona.

Postoje i drugi razlozi koji potiču na razmišljanje da ideologija možda nije bila glavna motivacija ovog konstrukta. Prvo, hladne i tople zone su bile relativno daleko od muslimanskih teritorija što je omogućavalo mašti i spekulacijama da slobodno konstruiraju raznovrsne teorije i predrasude. Drugo, omalovažavanje i ocrnjivanje ljudi koji su živjeli na jugu i sjeveru nikada se nije dosljedno sprovodilo u praksi. Dakle, dok su Franke opisivali kao grube, prljave, seksualno neaktivne i ograničene za znanosti oni su, također, opisivani kao hrabri, odvažni, disciplinirani i ispravno vođeni (Hillenbrand, 2000: 270-74). Treće ovo područje nije predstavljalo ozbiljnu prijetnju za muslimansku imperiju, posebno u prvim fazama osvajanja kada su ove konstrukcije i predrasude nastajale. Konačno, centralne klimatske zone kako tokom antičkog doba tako ni tokom srednjeg vijeka nisu bile naseljene samo muslimanskim ili arapskim stanovništvom. Tu su živjele raznovrsne nemuslimanske

zajednice. Muslimanski izvori gotovo uvijek sa hvalom i pijetetom govore o doprinosima Egipćana, Grka, Babilonaca, Indijaca i Kineza.

Srednjovjekovni i novovjekovni Zapad

Tokom definiranja vlastitoga identiteta Zapad, u cjelini ili neke njegove komponente, nije samo insistirao na religijskim, kulturnim i klimatskim razlikama već veoma rano počinje govoriti o biološkoj superiornosti metaforički izraženoj u krvi, porijeklu, boji kože, porodici i rasi. Također, od najranijih dana primjećujemo tendencije prenošenja ideologija diferencijalizma odnosno ideologija koje počivaju na razlikama u legalni sistem diskriminacije.

Mada je kršćanstvo inicijalno bilo mediteranska religija, koja pokriva tri kontinenta, svoj europski identitet počinje formirati tek negdje u VII stoljeću. To je bio rezultat dva paralelna procesa. Iako su razorili Rimsku imperiju germanska plemena veoma brzo prihvataju kršćanstvo i sa sobom ga nose kamo god se kreću kroz ratove, kolonijalizaciju i misionske aktivnosti do krajnjeg sjevera Europe. Ovim je zamijenjeno političko jedinstvo, koje je nestalo sa propašću Rimskog imperija dubljim kulturološkim jedinstvom utemeljenim na kršćanstvu, latinskom jeziku kao *lingua franca* i svećeničkoj hijerarhiji u Rimu. Istovremeno, dok je islamska imperija inkorporirala kršćanska područja u Levantu, sjevernoj Africi, Španiji i mnogim drugim područjima na Mediteranu politički fragmentirana Europa je sve više akcentirala svoj kršćanski identitet. Ovaj identitet je svoju najraniju ekspresiju našao u ratovima protiv heretika, proganjanju jevreja i demonizaciji islama.

Ostale tri komponente zapadnog autocentrizma kao što su superiornija geografska pozicija, rasa i božanska predodređenost su preuzete od strane Grka i Jevreja. Mada su Grci imali dva sistema podjele svijeta na tri kontinenta i na sedam klimatskih područja, međutim, nije teško razumjeti zašto je srednjovjekovna

Europa izostavila drugu podjelu. Klimatska zona u kojoj se nalazi sjeverna Europa pripada manje poželjnim odnosno šestoj i sedmoj klimatskoj zoni gdje su veoma niske temperature i gdje je hladno. Grci su smatrali da to područje ne potiče žustar intelekt i razvoj visoke civilizacije. S druge strane, sistem podjele svijeta na kontinente je omogućavao Europljanima da daju prednost jednom od tri kontinenta i da mu pripisuju pogodne klimatske uvjete.

Ovaj sistem podjele svijeta je imao još jednu dodatnu pogodnost za proces konstruiranja europskog autocentrizma a to je povezivanje svakog od kontinenta sa jednim od Noevih sinova. Hay (1957:1-15) je pokazao da rasistička konstrukcija Noeve legende, koja se temelji na kontinentalnoj podjeli svijeta prema sinovima poslanika Noe, potiče od Josipa Flavija iz prvog stoljeća a da je svoj konačni oblik zadobila negdje u V stoljeću. Biblijsko proročanstvo koje Jafetovom porodu daje dominaciju u odnosu na Šemovu i Hamovu djecu pretvoreno je u ideologiju rasističke dominacije prema kojoj je Jafet identificiran sa Europom, Šem sa Azijom i Ham sa Afrikom. Prema istom proročanstvu Hamiti, koji su poistovječeni sa Afrikom, služe Europu i Aziju.

Postoji određeno neslaganje oko toga da li je etnička pripadnost u ranom srednjem vijeku bila socijalni ili rasni konstrukt. Jasno je da je diskurs o etničkom, pa čak i u najranijem periodu, bio smješten u terminima rasističkih koncepata kao što su krv, porijeklo, naslijeđe, narod. Međutim, Bartlett (1993:197) vjeruje da "Cjelokupna srednjovjekovna stvarnost je gotovo u potpunosti bila kulturološka". Hoffman(1983:3) se s tim ne slaže. On tvrdi da korištenje ovih termina od strane srednjovjekovnih pisaca pokazuje "u osnovi biološko tumačenje postanka određenih ljudskih skupina". U svakom slučaju, čak i Bartlett (1993:237) govori o nekoj vrsti intenzifikacije i jačanja osjećaja rasizma u kasnom srednjem vijeku koji je bio popraćen sa "novim biološkim rasizmom".

Kasniji srednji vijek je, također, obilježen zvaničnom diskriminacijom domicilnih stanovnika Europe koji su živjeli na periferiji kao što su Irci, Velšani i neki slavenski narodi koji su osvajani, kolonizirani i prevođeni u kršćanstvo od strane Germana i Franaka(Bartlett, 1993:VIII i IX poglavlje i Canny, 1998). Počev od XIV stoljeća gradovi i trgovačka udruženja su bili pod restrikcijama rasnih politika, stambena područja su bila izložena segregaciji na temelju pripadnosti rasi, korištenje vlastitog jezika i kulture je bilo zabranjivano a žestoko su sprječavani brakovi između osvajača i domicilnih stanovnika tih područja. Prema Bartlettu (1993:239)" Getoizacija i diskriminacija predstavljaju ključno obilježje posljednjih stoljeća srednjeg vijeka".

Klasni konflikti između plemića i njihovih kmetova su, također, bili uokvireni jezikom rasizma i pripadnosti porijeklu. Srednjovjekovni pisci, uključujući tu crkvene oce, plemiće i umjetnike, obično su kmetove i slugge opisivali kao glupe, poremećene, nakazne i one koji žive poput životinja u blatu i izmetu. Pored toga, ova degradacija kmetova je povezivana sa njihovim porijeklom i njihovom vezom sa prokletnicima kao što su Kain i Ham. Ukratko, kmetovi su divljaci koji su suštinski grješni i prirodno predodređeni da žive u teškim i neljudskim uvjetima u kojima su i rođeni (Freedman, 1999: Poglavlje IV i VI).

Rasistički govor uvezen je u europski autocentrični diskurs u raznoraznim kontekstima tokom ranog modernog perioda. Progon, protjerivanje i prisiljavanje jevreja i muslimana u Španiji je uglavnom motivirano kršćanskim fanatizmom. Konvertiti ili Moriskosi, kako su zvali muslimane i jevreje koji su prihvatili kršćanstvo, nisu bili prihvaćeni u španskom društvu. Na službu u crkvi ili državi su mogli računati samo oni koji su mogli dokazati svoje kršćansko porijeklo prije islama. Moriskosi su konačno protjerani iz Španije tokom XVII stoljeća. Lewis(1995:48)

zaključuje da ono što je počelo kao "religijska predrasuda uskoro je postalo primarno utemeljeno na porijeklu a krv je postala izrazito govor socio-rasne diferencijacije".

Španci su u Americi veoma brzo konstruirali sistem rasne diskriminacije koji je opravdavao njihovu eksploataciju domicilnog stanovništva. Prema Lissu (1975:45) vrlo brzo su uveli "primitivni oblik apartheida" na osnovu kojeg je bijela španska elita eksploatirala rad i dobra autohtonih Indijanaca. 1550. Juan Sepulveda, kraljevski kapelan i filozof, napisao je rad u kom brani ovu vrstu politike. On navodi da Indijanci prakticiraju kanibalizam, prinošenje ljudskih žrtava i da su seksualno nastrojeni, drugim riječima rečeno oni nisu ljudska bića. Nadovezujući se na Aristotela tvrdio je da su Indijanci mentalno nesposobni. Oni su poput djece u odnosu na odrasle i zbog toga su predodređeni da budu robovi (Lewis, 1995:50-52).

Mada su srednjovjekovni autori Afrikance smatrali potomcima Hama prema Drake(1990:2, 192) njihovo sistematsko obezvrjeđivanje kao inferiorne rase i rase divljaka započinje tek nakon sredine XV stoljeća kada njihova crna boja kože postaje "glavni simbol" svih negativnih rasističkih karakteristika. U latinskoj Americi zabrana porobljavanja Indijanaca iz 1542. godine nije se odnosila na Afrikance. Vaughan i Vaughan(1997:42, 43) ukazuju na "ogromnu masu podrugljivih referenci vezano za crnu boju u pričama, dramama, pjesmama i drugim printanim i vizuelnim materijalima iz druge polovine XVI stoljeća" u Elizabetanskoj eri Engleske. Ove omalovažavajuće slike su "nadilazile klase, polove, godišta i literarne nivoe. Tokom posljednjih godina vladavine engleska kraljica Elizabeta je i dalje pozivala "neprekidno, ali neuspješno, da se iz njenog kraljevstva protjeraju "crnje". Sto godina nakon toga, prema navodima Wooda(1995:37) engleski kolonijalisti u Sjevernoj Americi "koji su se tradicionalno identificirali kao kršćani počinju sebe odvajati kao bijelce".

Kina

Kinezi su oduvijek razvijali osjećaj superiornosti i smatrali su da predstavljaju Centralno kraljevstvo koje je okruženo raznoraznim barbarima i divljacima. Međutim, ova superiornost je više bila utemeljena na kulturološkom nego biološkom obilježju. Kinesko koketiranje sa rasizmom započinje tek u XIX stoljeću(Jenner, 2001: 58 and Hsiao, 1979: 137). Ovakav kulturološki ustroj sa Kinom u središtu je predstavljao centralno učenje i poredak za vrijeme dinastije Zhou (1122-256 pr.n.e.). On je razlikovao vladare koji su pripadali Zhou političkom i kulturnom sistemu i one koji tu nisu pripadali. Kineski tekstovi vrlo rijetko govore o fizičkim karakteristikama barbara. Rasizam zasnovan na biološkim razlikama nije ušao u kineski diskurs čak ni tokom tri stoljeća "etničkih konflikta" koji su započeli krajem trećeg stoljeća nove ere(Jenner, 2001: 58, 61).

Centralnost kulture, radije nego rase, u kineskom svjetonazoru je imala važne efekte. Gotovo uvijek se to pretvara u civilizacijsku misiju ukorijenjenu u premisi da "barbari mogu biti kulturno asimilirani". (Dikötter, 1990: 421). U konfučijanskim tekstovima, glavni instrument ove civilizacijske misije je uvijek bio obrazovanje. Ova politika je proizvela ne samo proširenje granica kineske države, već i eventualnu apsorpciju osvojenih naroda u kinesku kulturnu sferu.

Jedini izuzetak od ovog pravila jeste kraj devetnaestog stoljeća. Kineska slika o sebi kao Centralnom kraljevstvu je razorena Opijumskim ratovima nakon čega su se kineski reformatori morali prilagoditi novoj zbilji zapadne dominacije što su povezivali sa rasističkim kontekstom njihove supremacije. Oni su tragali za rekonstitucijom kineskog nacionalizma na rasističkoj osnovi. Han Kinezi su u tom kontekstu zadobili posebnu poziciju kao potomci Žutog cara. U nemogućnosti da podupru ideju o vlastitoj kulturnoj superiornosti Kinezi su imitirali zapadnu

rasističku ideologiju. Stoga su Han Kineze uzdigli iznad svih ostalih kineskih naroda odmah iza dominantnih bijelaca. Sun Jat Sen, lider kineskog nacionalnog pokreta, često je govorio o kineskoj "vreloj krvi". Vremenom je to postala centralna ideja ideologije Kuomintang diktatorske vlasti na Tajvanu.

Zaključne napomene

Pregled autocentrizama na primjeru četiri velike civilizacije kao što su grčka, islamska, zapadno-europska i kineska dao je rezultate koji nisu uvijek u skladu sa našim apririonim očekivanjima.

Naša teorijska analiza je sugerirala da jače grupe u asimetričnim društvenim odnosima uglavnom usvajaju autocentrične konstrukcije u odnosu na slabiju grupu. U dva od četiri analizirana primjera u ovom članku to nije bilo tako. Grci su zauzeti superiorni stav prema azijskim narodima samo kraće vrijeme tokom IV stoljeća prije nove ere. U to vrijeme su vodili ratove protiv Perzijanaca. Najaktivniji centri helenističke kulture su za vrijeme Aleksandra Makedonskog pomjereni na istok. Narednih nekoliko stoljeća Grci su zajedno sa azijskim narodima sarađivali i gradili zajedničku civilizaciju. Slično tome muslimanska društva su rijetko funkcionirala na principima rasne stratifikacije društva. Muslimanski intelektualci su vjerovali u kulturnu superiornost ali ne na temelju rase već na temelju pripadnosti određenoj klimatskoj zoni bez obzira da li se to odnosilo na muslimane ili nemuslimane.

U trećem slučaju Kinezi su u susretu sa nekineskim narodima više od tri milenija bili dominantna etnička grupa ali njihov autocentrizam nije počivao na rasnoj pripadnosti. Kineske imperije su zastupale svoj centralni položaj u odnosu na druge narode čime su pravili kulturološku distinkciju između sebe i drugih naroda na nižem stepenu civilizacijskog razvoja. Važno je istaći da su Kinezi u potpunosti asimilirali sve barbarске narode koje su pokorili.

Izgleda da su Europljani ili Zapad uglavnom bili izuzetak od ovoga. Historijski podaci pokazuju da su već od XII stoljeća jače etničke skupine u Europi vrlo brzo usvojile jezik superiornosti, obezvrjeđivale druge etničke skupine i veoma često ih smatrale rasno inferiornijim. Takvu politiku su sprovodili uglavnom prema svim pokorenim narodima kao što su Irci, različiti slavenski narodi, Moriskosi, američki Indijanci i Afrikanci, kako unutar Europe tako i izvan nje. Preciznije rečeno autocentrični mitovi su preneseni u diskriminatorsku politiku, a ponekad i genocidnu politiku, protiv slabijih etničkih grupa.

Prema tome, teza Samira Amina da je eurocentrizam kapitalistička ideologija je u osnovi ispravna, ali je treba djelomično modificirati. Jasno je da rasistička koncepcija na kojoj počiva rasistička ideologija nije karakteristična samo za kapitalizam. Ovakvu praksu susrećemo već u srednjem vijeku kod Franaka, Germana, Engleza i Španaca. Oni na ovaj način pokazuju svoju dominaciju u odnosu na pokorene narode. To je bilo mnogo prije nego što su uspostavljeni globalni kapitalizam i globalna nejednakost. Korijeni europskog autocentrizma mnogo su stariji od kapitalizma.

Šta su onda izvori europskog razisma ili stalne tendencije

dominantnih zapadno-europskih etničkih skupina da koriste metafore rase, krvi, porijekla i roda u definiranju svojih autocentričnih konstrukata? Bilo bi uzaludno spekulirati bez daljeg ispitivanja da li izvori te sklonosti leže u materijalnim uslovima života – neki aspekti feudalne organizacije ili intezivna borba različitih etničkih skupina na zapadu Europe koji iziskuju jaču solidarnost-pretjeranoj brizi o rodoslovlju i rangiranju porodica, plemena i etničkih grupa prema biblijskim narativima ili je to neka zaostavština germanske plemenske prošlosti, koja je možda još sačuvana u germanskim jezicima.

Literatura

- Al-Andalusi, Said, *Science in the medieval world*, translators, Sema'an I. Salem and Alok Kumar (Austin: University of Texas Press, 1991).
- Al-Azmeh, Aziz, "Barbarians in Arab eyes," *Past and Present* 134 (February 1992): 3-18.
- Amin, Samir, *Eurocentrism* (New York: Monthly Review Press, 1989).
- Bartlett, Robert, *The making of Europe* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1993).
- Canny, Nicholas P., "The ideology of English colonization: From Ireland to America, in: David Armitage, ed., *Theories of empire, 1450-1800* (Aldershot: Ashgate, 1998).
- Dikötter, Frank, "Group definition and the idea of 'race' in modern China (1793-1949)," *Ethnic and Racial Studies* 13, 3 (July 1990): 420-32.
- Drake, St. Clair, *Black folk here and there* (2 vols.) (Los Angeles: University of California Center for Afro-American Studies, 1990).
- Freedman, Paul, *Images of the Medieval Peasant* (Stanford: Stanford University Press, 1999).
- Hay, Denys, *Europe: The emergence of an idea* (Edinburgh: University Press, 1957).
- Hillenbrand, Carole, *The Crusades: Islamic perspective* (NY: Routledge, 2000).
- Hoffman, Richard, "Outsiders by birth and blood: racist ideology and realities around the Periphery of Medieval European culture," *Studies in Medieval and Renaissance History* 6 (1983): 1-36.
- Hsiao, Kung-chuan, *A history of Chinese political thought*, volume one, tr. F. W. Mote (Princeton: Princeton University Press, 1979).
- Jenner, W. J. F., "Race and history in China," *New Left Review* 11 (September-October 2001): 55-77.
- Lambton, Ann, *State and government in medieval Islam* (New York: Oxford University Press, 1981).
- Lewis, Laura A., "Spanish ideology and the practice of inequality in the New World," in: Benjamin P. Bowser, ed., *Racism and anti-racism in world perspective* (Thousand Oaks, CA.: Sage Publications, 1995).
- Liss, Peggy K., *Mexico under Spain, 1521-1556: Society and the origins of nationality* (Chicago: University of Chicago Press, 1975).
- Muldoon, James, "Race or culture: Medieval notions of difference," in: Berel Lang, ed., *Race and racism in theory and practice* (Lanham, MA.: Rowman and Littlefield, 2000).
- Reger, Gary, "Enslavement and manumission in ancient Greece," in: Berel Lang, ed., *Race and racism in theory and practice* (Lanham, MA.: Rowman and Littlefield, 2000).
- Shlaifer, Robert, "Greek theories of slavery from Homer to Aristotle," *Harvard Studies in Classical Philology* 47 (1936): 165-204.
- Simpson, Peter L. Phillips, *The politics of Aristotle* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997).
- Southern, R. W., *Western views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge: Harvard University Press, 1962).
- Snowden, Frank M., "Europe's oldest chapter in the history of black-white relations," in: Benjamin P. Bowser, ed., *Racism and Anti-Racism in World Perspective* (Thousand Oaks, CA.: Sage Publications, 1995).
- Vaughan, Alden T. and Virginia Mason Vaughan, "Before *Othello*: Elizabethan representations of Sub-Saharan Africans," *The William and Mary Quarterly* 54, 1 (January 1997): 19-44.
- Wood, Peter H., "If toads could speak": How the myth of race took hold and flourished in the minds of Europe's Renaissance colonizers," in: Benjamin P. Bowser, ed., *Racism and Anti-Racism in World Perspective* (Thousand Oaks, CA.: Sage Publications, 1995).

الموجز

محمد شاهد علام (Muhammad Shahid Alam)

توضيح التباين بين الفئات: أنواع التركيز على الذات

ترجمة سداد ديزداريفيتش

في هذا المقال يتتبع الكاتب بالتحليل الأشكال والمظاهر المختلفة للتمايز والتركيز على الذات التي تقوم على أساس التفوق الذاتي مقابل دونية الآخر وانحساره وقلة قيمته. ويلاحظ الكاتب أن التركيز على الذات عند الصينيين واليونانيين والمسلمين كان يتسم بشكل من أشكال التمايز الثقافي والخصوصية على عكس المركزية الأوروبية، التي تمثل شكلا من أشكال الأيديولوجية العنصرية عن التفوق الطبيعي والولادي والأساسي والموهوب من الرب، الذي يقوم على أيديولوجية «الدم والتربة» والاعتقاد بالاختيار للقيام بتطوير الناس أو تثقيفهم أو منحهم الحضرة والإنسانية والديمقراطية، وبعبارة أخرى إخضاعهم. وعلى العكس من أمين، الذي يزعم أن هذه الإيديولوجية الأوروبية التفاضلية مرتبطة بالرأسمالية وتفوق الغرب اقتصاديا، فإن الكاتب يرى جذورها في التفسيرات الخاصة للدين، والتراث القبلي، والنمو التاريخي النوعي، والعلاقات الاجتماعية، في تلك المنطقة.

الكلمات الرئيسية: المجموعات الإثنية، المركزية الإثنية، المركزية الأوروبية، الإسلام، الغرب.

Summary

ARTICULATING GROUP DIFFERENCES: A VARIETY OF AUTOCENTRISMS¹

Muhammad Shahid Alam

Translated to Bosnian by Sedad Dizdarević

In this article the author asserts upon various forms and manifestations of differentialism and auto centrism that lie upon premises of one's own superiority over inferiority, and upon the recessiveness and lesser value of 'the other'. The author notes that auto-centrism of Chinese, Greeks and Muslims had a form of cultural differentialism and particularity, whereas Euro-centrism represents a form of racist ideology based on premises of natural, inborn, essential, God-given superiority derived from ideology of "blood and soil" and belief that they are chosen to cultivate, civilise, enlighten, humanise, democratise, improve in other words subjugate 'the other'. Unlike Amin, who claims that Eurocentric ideology of differentialism is related to capitalism and economic superiority of the West, the author here finds that the root of this ideology lays in particular interpretations of religion, tribal heritage and specific historical development and social relations in this region.

Key words: ethnic groups, ethnocentrism, Euro-centrism, Islam, West

¹ أستاذ العلوم الاقتصادية في جامعة نورث إيسترن في بوسطن، ومستشار متقدم في معهد تطوير السياسات والبحوث في لندن توضيح التباين بين الفئات: أنواع التركيز على الذات.

¹ Professor of Economic studies at Northeastern University in Boston i higher consultant at the Institute for the development of politics and research in London. [Articulating Group Differences: A Variety of Autocentrism](#)